

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ (від *інтер...* і *націоналізм*) — популярний наприкінці 19 та у 20 столітті різновид ідеї вселюдської солідарності, що ґрунтується на гіперболізації спільності економічних і соціальних інтересів пригноблених верств населення різних країн. У політ. розумінні це модель зміни існуючої (не-справедливої) конфігурації геополіт. сил шляхом одночас. рев. виступів трудящих мас у різних країнах задля побудови нових справедливих міжнар. і міждерж. відносин. В основу ідеї вселюд. солідарності покладено утопії *даосизму*, ідеали давньорим. *стоїцизму*, етнополіт. концепції доби Просвітництва. Британ. соціолог І. Бентам, який 1780 запровадив у обіг поняття «І.», ідею солідарності органічно вписав у теорію досягнення заг. користі, добра і щастя. У серед. 19 ст. основоположники марксизму трансформували цю ідею у політ. доктрину пролетар. І. — солідар. боротьби робітників усіх країн світу за свої права. Проголошене в «Маніфесті Комуністичної партії» гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» у тогочас. умовах капіталіст. розвитку стало дієвим засобом соц. мобілізації. Воно стимулювало оформлення комуніст. і с.-д. партій у різних країнах та орієнтувало їх на синхронізацію політ. виступів. Об'єктивну необхідність солідар. боротьби робітників за свої права теоретики марксизму виводили з «інтернац. єдності капіталу». Водночас пролетар. І. вони розглядали як засіб протидії нац. обмеженості, нац. егоїзму та *расизму*. Істор. місією робітн. класу марксистки вважали втілення у життя ідеї пролетар. І. Однак загалом марксист. підпорядкування ідеї солідарності гіпертрофов. ідеї класовості призвело до зниження рівня глибин. позитив. потенціалу ідеї солідарності. Незважаючи на це, ідея пролетар. І. виявилася життєздатною й була невдовзі реалізов. на практиці у заснуванні І Інтернаціоналу. Його діяльність 1864–76 засвідчила знач. об'єднав. потенціал ідеї пролетар. І., але водночас і нетривкість створених на її основі організац. форм об'єднання (продемонстрував крах ІІ Інтернаціоналу в роки 1-ї світової війни). Більшовики суттєво трансформували поняття «І.», доповнили його елементами рос. месіанізму та прискорення істор. процесу і підпорядкували поняттю «*диктатура пролетаріату*» (цим остаточно вихолощено гуманіст. потенціал, успадкований від вселюд. солідарності та взаємодопомоги). У первіс. сенсі ідея І. продовжувала існувати у вигляді стихій. ліберал. І., що ґрунтувалася на визнанні невід'єм. прав і свобод людини. В. Ленін і його оточення гол. метою діяльності проголосили всесвітню соціаліст. революцію та «ощасливлення» народів за допомогою директив. (до насильниць. включно) методів управління. За таких умов

імперативом робітників усіх країн світу проголошено підтримку пролетаріату тієї країни, який почне соціаліст. революцію. Здійснений більшовиками у жовтні 1917 (див. *Жовтневий переворот 1917*) рев. прорив до соціалізму значно актуалізував ідеї І. У фундамент чергової утопії поряд з ідеалом «міжнар. робітн. братства» закладено думку про злиття у єдиний потік рев. боротьби пролетаріату розвинутих країн із нац.-визв. рухом пригноблених народів. Більшовики почали використовувати риторику пролетар. І. не лише для пропагування світ. революції, а й для «збирання» в єдиному держ. організмі тих частин колиш. Рос. імперії, які у ході нац. революцій і громадян. війни формально відокремилися від Рад. Росії. Створений 1919 *Комінтерн* доповнив його постулатом про гегемонію рос. пролетаріату, а також розгорнув практичну роботу з організації всебіч. підтримки «країни перемож. соціаліст. революції». Після смерті В. Леніна І. у більшов. риториці дедалі більше підмінявся гегемонізмом і великодерж. рос. *шовінізмом*. У рамках Комінтерну ідею пролетар. І. використовували для прикриття бруталь. втручання керівництва ВКП(б) у справи залеж. від неї комуніст. партій, критики соціал-демократії, яку ототожнювали із *фашизмом*. Й. Сталін висунув тезу про загострення класової боротьби в умовах існування двох соц.-екон. систем — соціаліст. і капіталіст. — і вдався до масового фіз. знищення не лише своїх опонентів, а й далеких від політики людей. Проте і після цього ідея І. зберігала свій мобілізац. потенціал, що переконливо довели заг.-демократ. рух на підтримку респ. Іспанії, масовий рух Опору нацизмові, перемога антигітлерів. коаліції у 2-й світ. війні. Істотне розширення сфери геополіт. впливу СРСР після 2-ї світової війни поставило перед теоретиками пролетар. І. низку нових завдань: необхідно було пояснити світ. громадськості розпуск у розпал війни Комінтерну та «вмонтувати» в концепцію пролетар. І. ідею солідар. дій нових держав, що опинилися в результаті повоєн. поділу світу в орбіті рад. впливу. Перегляду потребувала й сама концепція пролетар. І. внаслідок девальвації поняття «пролетаріат» під впливом нових стратифікац. процесів. З утворенням т. зв. соціаліст. табору в арсеналі інтернаціоналіст. риторики з'явився термін «соціаліст. І.», яким почали позначати ідеологію співробітництва країн, що стали на шлях соціаліст. перетворень і ефектив. реалізації «переваг соціалізму». При цьому наголошувалося, що зміна означення «пролетар.» на «соціаліст.» є лише констатацією того факту, що змінилися соц. умови дії пролетар. І., розширилися сфера та функції його прояву. Підкреслювалося також, що ідеологія І. від цього не лише не втрачає своєї

пролетар. класової природи, а й стає дієвішою у справі зміцнення интернац. єдності усіх потоків світ. рев. процесу. Саме у такій інтерпретації термін «соціаліст. І.» з'явився у тексті декларації Наради представників комуніст. і робітн. партій (14–16 листоп. 1957, Москва). Але справжню сутність соціаліст. І. продемонстрували події 1956 в Угорщині та 1968 у Чехословаччині. «Соціаліст. І.» став ширмою для проведення політики гегемонізму СРСР. Обов'язком комуністів усіх країн визначено слідування у фарватері політики СРСР і недопущення пошуку нац. шляхів до соціалізму. Ідейна опозиція у країнах-чл. [Варшавського договору](#) жорсткій лінії рад. керівництва спочатку обмежувалася критикою того, що розуміння пролетар. І. лише як солідарності пролетарів не враховує знач. внеску в сусп. справу ін. сил, які прийшли в рух; що існують регіон. та ін. проблеми, які вимагають заг.-нац. консенсусу. У зв'язку з цим запропоновано говорити не про «соціаліст. І.», а про «новий І.». Теоретики «соціаліст. І.» виявили готовність скоригувати марксист. формулу интернац. єднання, внівши до неї, окрім слова «пролетарі», також словосполучення «народи соціаліст. країн», «усі демократ. сили в країнах капіталу», «визволені й пригноблені народи». Але вони виступили категорично проти запровадження терміна «новий І.». Рад. керівництво широко використовувало ідеологему «соціаліст. І.» як знаряддя нівелювання нац. особливостей громадян СРСР, підпорядкування нац. еліт у республіках. Вона була фундаментом нав'язуваних громадянам СРСР міфів про рад. народ як нову істор. спільність людей та заг.-нац. гордість рад. людини.

Ідеол. штампи маскували не тільки централізатор. і русифікатор. тенденції рад. влади, а й відвертий великодерж. шовінізм. Масові кампанії розправ із нац. інтелігенцією велися під гаслом боротьби з бурж. націоналізмом, оголошеним антиподом пролетар. І. Починаючи з 1980-х рр. деструктивні процеси в соціалізмі наростали, що змушувало ідеологів І. вдаватися до нових теор. спекуляцій. В обіг було запущено словосполучення «практич. І.», яке нібито відображало глобал. процеси інтернаціоналізації політ. життя. Водночас у ході теор. дискусій запропоновано реабілітувати гуманіст. зміст поняття «І.». Його почали трактувати у дусі альтруїзму, порядності, відчуття спіл. долі. Зроблено спробу запровадити термін «демократ. І.», який мав означати відмову від ідеології класової конфронтації та визначення тогочас. епохи як періоду боротьби двох систем. Не заперечувалося й поняття «новий І.». По суті, це означало, що міфологема І. як уособлення єдності міжнар. комуніст. руху вже не може бути реанімованою. Розпад СРСР завершив еволюцію більшов. різновиду поняття «І.».

Рекомендована література

1. Голуб А. І. та ін. Інтернаціоналізм: химера чи реальність? // УІЖ. 1994. № 2–3;
2. Нагорна Л. П. Наднаціональні ідеологеми у більшовицькій риториці: спроба дискурс-аналізу // Істор. журн. 2003. № 3.

[Л. П. Нагорна](#)

Бібліографічний опис:

Інтернаціоналізм / Л. П. Нагорна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12412>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).